

Problém jurisdikčního rozkolu a pokusy o jeho vyřešení

NEÚSPĚŠNÉ SNAHY O SJEDNOCENÍ Hnutí V ROCE 1923

Rok 1923 považujeme za jeden z mezníků pro vývoj pravoslavného hnutí v českých zemích. Skupině „starých pravoslavných“ se podařilo vytvořit prostřednictvím pražského arcibiskupství přinejmenším ústředí, z něhož mohlo vycházet další úsilí k budování celostátní autokefální pravoslavné církve. Alespoň formálně za nimi stál ekumenický cařihradský patriarchát, který jim vysvětil arcibiskupa, potvrdil autonomní statut a rozšíření působnosti na teritorium Podkarpatské Rusi. Zásadní změny nastaly také v pravoslavném proudu rozvíjejícím své aktivity uvnitř Církve československé. Biskup Dositej (Vasić) sice pod tlakem modernistů pravoslavnou misi v církvi ukončil a biskup Gorazd (Pavlík) byl nucen svou vizi „dvojdomku“ opustit, ale oba neúspěchy můžeme současně vnímat a interpretovat jako pozitiva ve smyslu emancipačního úsilí pravoslavné frakce, před níž se otevírala cesta k možnosti tento proces dokončit a stát se svébytným a samostatným náboženským celkem jdoucím za svým ideálem. O mezníku však hovoříme především proto, že pravoslavnému hnutí v českých zemích se v důsledku uvedených skutečností naskytl jedinečná možnost dosavadní práci směřující k vytvoření silné a jednotné církve zúročit na základě likvidace stávající roztržitosti, resp. dvojkolejnosti. Vznikla šance na fúzi dvou paralelně působících proudů do jedné organizace.

Je nepochybné, že osobnosti stojící v čele obou pravoslavně orientovaných skupin si byly této šance vědomy. Nejednalo se o myšlenku novou, o možnosti sjednocení uvažovali už v minulosti. Situace pro takové řešení však tehdy ještě nedozrála. Víme, že prioritou úsilí Gorazdovy frakce byla přeměna Církve československé v organizaci směřující do světa východních církví a Červinkova/Sawatijova skupina přednostně sledovala projekt ustavení celostátní pravoslavné církve ve své režii.

Teprve nové konstelace, změna poměrů v roce 1923, ideu sjednocení nejen oživila, ale současně nabídla reálnou možnost k jejímu uvedení do života. Už 24. února

1923 biskup Gorazd (Pavlík) z popudu Srbské pravoslavné církve na schůzce s představiteli České náboženské obce pravoslavné prezentoval vizi svého okamžitého rozchodu s Církví československou a nabízel převedení svých stoupenců do organizace pravoslavných. Když neuspěl, hledal pro svou frakci jiná východiska, uvažoval o konstituování vlastní pravoslavné církve a sondoval možnosti uplatnění mezi starokatolíky, avšak alternativu sjednocení s Českou náboženskou obcí pravoslavnou zcela neopustil. Obdobně přání spolupartnerství identifikujeme uvnitř Sawatijova pravoslavného proudu. Když v srpnu 1923 přijel do Prahy vlivný biskup Srbské pravoslavné církve Nikolaj (Velimirović, 1850–1956), arcibiskup po něm vzkázal patriarchovi Dimitrijovi (Pavlović), aby apeloval na biskupa Gorazda (Pavlík) ve věci jeho představ o revizi pravoslavné liturgie, neboť právě ona je jedním z hlavních důvodů, proč jsou kroky směřující k fúzi obou hlavních pravoslavných proudů dosud neúspěšné. Když pak ke konci roku 1923 biskup Gorazd (Pavlík) ukončil své rozhovory se starokatolickým biskupem Aloisem Paškem (1869–1946), vrátil se opět k myšlence fúze s Českou náboženskou obcí pravoslavnou a s arcibiskupem Sawatijem (Vrabec) o ní čile korespondoval. Ani tentokrát kontakt nevyústil v dohodu o spojení pravoslavných v českých zemích do jednoho celku, ale listy jsou alespoň po formální stránce důkazem dobré vůle projevované oběma aktéry. Nakonec výměnu dopisů ukončil arcibiskup Sawatij (Vrabec), neboť došel k závěru, že jeho vyjednávací pozice je ve srovnání s partnerovou slabá, což by se promítlo do podmínek dohody – chtěl spolupráci rovného s rovným. V takovém postavení rozhodně nebyl.

Jedinečná šance ke sjednocení pravoslavného hnutí v českých zemích, která se naskytlá v roce 1923, tak byla k jeho škodě promarněna. Analýza situace a hledání důvodů, proč se tak stalo, nás vede k přesvědčení, že vysvětlení není možné spatřovat pouze v nedostatku dobré vůle nebo odhodlání hledat kompromisy. Vždyť například v rámci úvah o řešení citlivého problému podoby pravoslavné liturgie padl formálně obdobný návrh „dvojdomek“, s nímž jsme se setkali už na půdě Církve československé, tedy na koexistenci pravoslavného západního a východního obřadu v jedné církvi, jehož garanty by se stali pro každý z nich dva biskupové. Za kardinální problém bránící sjednocení považujeme rozdílnou jurisdikční orientaci obou subjektů. Česká náboženská obec pravoslavná si vybrala jurisdikci cařihradského patriarchátu. Díky jeho podpoře získala statut autonomní pravoslavné církve v čele s arcibiskupem. Pravoslavná frakce v Církvi československé byla ve skutečnosti dítkem zrozeným ve znamení bělehradského patriarchátu. Srbská pravoslavná církev jí nejen nabídla roli mateřské církve, ale pracovala s vizí převzetí jurisdikce nad všemi pravoslavně orientovanými skupinami žijícími na území republiky. Jestliže nová sjednocená organizace pravoslavných měla být funkční, bylo nezbytné dosáhnout jednoty i v této záležitosti a jurisdikční dvojkolejnost odstranit.

JURISDIKCE JAKO PROBLÉM

Hledání důvodů, proč úsilí o překonání překážky jurisdikce jako hlavní brzdy sjednocení pravoslavných frakcí v Československu skončilo nezdarem, vyvolává několik otázek. Proč byla rozdílná jurisdikční orientace obou frakcí pravoslavného hnutí v Československu tak důležitá? Proč spor o jurisdikci vůbec vznikl? V čem spočívala třaskavost tohoto konfliktu? Existovala vůle jej odstranit? Pokud ano, proč se to nepodařilo? Měla disharmonie ve věci jurisdikce nějaké budoucí dopady na pravoslavné hnutí? Pokusíme se postupně hledat odpovědi.

Při vší komplikovanosti situace, která na počátku dvacátých let 20. století v pravoslavném hnutí na československém území existovala, je nutno zdůraznit, že v kauze spojené s otázkou jurisdikce nešlo z hlediska jejího původu primárně o problém vnitřní, ale o záležitost v podstatě importovanou k nám ze zahraničí. Jednalo se totiž o ostrý mocensko-církevně-politický střet mezi nároky a ambicemi řecké a srbské pravoslavné církve. Oba subjekty chtěly v procesu konstituování pravoslavné církve v Československu sehrát roli mateřské církve a zajistit si tím dohled nad jejím směřováním a současně v zemi získat trvalou pozici.

Soupeření cařihradského a bělehradského patriarchátu se logicky přeneslo na jejich československé pravoslavné chráněnce. Oni rozhodovali o tom, ke které jurisdikci se přihlásí, a následně vystupovali v intencích zahraničních patriarchátů. Možnost jakékoliv dohody mezi domácími pravoslavnými frakcemi s odlišnou jurisdikční orientací, tedy i otázka fúze obou směrů, se odvíjela a v závěrečné fázi byla vždy zcela závislá na vůli zmíněných zahraničních církví, na jejich schopnosti nalézt řešení a dohodnout se mezi sebou. Jinými slovy řečeno, zápas mezi stoupenci uznání jurisdikčních práv řecké a srbské pravoslavné církve v Československu probíhal v kulisách postavených cařihradským a bělehradským patriarchátem.

Za podstatu konfliktu jsme označili spor patriarchátů o převzetí jurisdikce nad pravoslavnými v Československé republice. Žily v přesvědčení, že k plnění tohoto úkolu jsou nejen připraveny, ale také oprávněny. Nároky partnera vnímaly jako narušení vlastních práv. Obě strany požadavek opřely o svůj vlastní výklad historického a kanonického práva. Proto je také poměrně složité rozplétat tento rozpor a hledat objektivní pravdu.

Nejprve se zastavíme u Srbské pravoslavné církve, která konstituování pražského pravoslavného arcibiskupství považovala za ingerenci cařihradského patriarchátu do svých jurisdikčních práv a za ohrožení výsledků, jichž při angažmá v pravoslavném hnutí v Československu dosud dosáhla. Čím své nároky odůvodňovala a jak argumentovala v jejich prospěch? Snad nejlapidárněji to vysvětlil samotný patriarcha Dimitrij (Pavlovič) v jednom z pastýřských listů adresovaných věřícím ve spřátelené zemi při příležitosti oslav Paschy (Velikonoc). Uklidňoval je a dodával jim jistotu:

„Upokojte se, drahé dítky v Pánu, a upokojte všechny, kteří jsou v pochybnostech. Vy všichni, kteří žijete v českých zemích, v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, byli jste vždycky pod duchovní správou srbské pravoslavné náboženské obce ve Vídni. [...] Ta pak měla za duchovního představeného pravoslavného episkopa dalmatinsko-istrijského, který je nyní pod duchovní správou naší. A tak jsou všichni pravoslavní a slovanští bratři Češi našimi duchovními dítky v Pánu. [...] I vy, pravoslavní Rusové pod Karpaty, kteří příslušíte k bratské Republice československé, měli jste odedávna spojení se srbskou pravoslavnou církví, s touž totiž její částí, kterou představovala karlovska metropolie. [...] K té vás vedly zákon i právo, dle něhož všichni pravoslavní v někdejším Království uherském, kromě Rumunů, příslušeli pod duchovní pravomoc církevního pohlavára v Karlovcích, o čemž můžete se přesvědčiti ze zákona z 10. srpna 1868...“¹³⁴

Patriarchův výklad ukazuje, že oprávnění Srbů převzít odpovědnost za pravoslavné hnutí v Československu opřel o minulost, o fakta z historie pravoslavné církve v období existence habsburské monarchie. Zatímco jeho časový termín „vždycky“, zvolený pro dataci začátků užších kontaktů mezi českými pravoslavnými a pravoslavnými církvemi na Balkáně, sahal zhruba do období ustavení srbské náboženské obce u sv. Sávy ve Vídni (1893), druhé označení „odedávna“ mělo vazbu na vznik metropolie se sídlem ve Sremských Karlovcích (1708), jež získala autokefalitu v roce 1766.¹³⁵ Biskup Dositej (Vasić) šel ještě dál, když v létě 1924 svému nadřízenému napsal: V roce 1691 obdržela karlovska metropolie od císaře Leopolda I. (1640–1705) první dekret o svých kanonicko-jurisdikčních právech. Tři sta let je nikdo nezpochybnil. Proto je třeba vztáhnout je i na české země.¹³⁶

Také v případě ekumenického cařihradského patriarchátu, nacházejícího se na počátku dvacátých let 20. století ve velmi obtížném postavení v důsledku válečného konfliktu mezi Řeckem a tureckým národním hnutím v průběhu dělení Osmanské říše, máme k dispozici stanovisko k jurisdikci, formulované jeho hlavou, patriarchou Meletiem IV. (Mataxakis, 1871–1935). Když po Sawatijově chirotonii v březnu 1923 reagoval na dopis patriarchy Dimitrije (Pavlović), který ho před tímto počinem

¹³⁴ Spisovna Úřadu eparchiální rady Olomoucko-brněnské eparchie Pravoslavné církve v českých zemích a na Slovensku (dále jen APC) Olomouc, f. Biskup Matěj Pavlík-Gorazd, složka korespondence se srbskou církví, b. d., strojopis, překlad do češtiny, 3 strany.

¹³⁵ Srov. Ke sporu o jurisdikci pravoslavné církve v Československé republice. *Za pravdou*, 17. září 1925, s. 159.

¹³⁶ КОНДАИС, П. *Христу веран до смрти*, s. 291–294, dokument č. 41, dopis biskupa Dositeje patriarchovi, 22. 7./4. 8. 1924.

varoval a upozorňoval, že má nad pravoslavnou komunitou v Československu jurisdikci, podal mu obšírnou zprávu o ustavení pražského arcibiskupství a svěcení obou vůdčích postav České náboženské obce pravoslavné, ale k srbským jurisdikčním nárokům zaujal odmítavé stanovisko: Vzhledem k tomu, že v Československu pravoslavná církev dosud nebyla, její území považují za misijní prostor a přebíráme nad ním svou jurisdikci. Za všechnu dosavadní práci v zemi ve prospěch pravoslavné Srbské pravoslavné církvi děkuji.¹³⁷ Cařihradský patriarcha své zdůvodnění opřel o pravoslavné tradice a kanonické právo, o některá pravidla (zejména 12. a 28.) všeobecného církevního sněmu konaného v roce 451 v maloasijském městě Chalcedonu a karthagenského místního sněmu z roku 490. Poukazoval na právo a povinnost cařihradského patriarchátu starat se o pravoslavné žijící na tzv. „barbarském území“, tj. v prostorách nacházejících se vně teritoria působnosti autokefálních pravoslavných církví. Čeští vykladači patriarchových postojů následně dokazovali, že všechna předchozí ustanovení týkající se pravoslavné církve na území habsburské monarchie vznikem republiky přestala platit (recepční zákon se norem vydaných pro Bukovinu a Dalmácii netýkal), a historická fakta předkládaná stoupenci jurisdikčních nároků Srbské pravoslavné církve zpochybňovali. Namítali, že vídeňská náboženská obec u sv. Sávy byla zřízena výhradně pro Srby žijící trvale v obvodu říšského hlavního města,¹³⁸ a pokud její stanovy povolovaly na tomto teritoriu poskytovat matriční úkony i jiným Slovanům, neznamenalo to, že se tito stali členy obce. Proto čeští pravoslavní, kteří navíc neměli v českých zemích vlastní náboženskou obec, a jejich základnu představoval jen občanský spolek Pravoslavná beseda, nemohli podléhat (jak tomu bylo v případě náboženské obce ve Vídni) ani biskupovi v Zadaru, náležejícímu navíc do autokefální bukovinsko-dalmatinské pravoslavné církve. Upozorňovali na fakt, že Pravoslavná beseda nebyla navázána na srbské pravoslavné prostředí, ale inklinovala k ruské pravoslavné církvi. Byli přesvědčeni o tom, že poukazy na zápisy výkonů pro české pravoslavné v matrikách vídeňské obce nemohou být důkazem o existenci jurisdikčních práv Srbské pravoslavné církve nebo jurisdikční podřízenosti českých zemí (maximálně lze uvažovat snad jen o matriční jurisdikci), neboť se jednalo o důsledek pragmatických (praktických) rozhodnutí zemské správy. Ta v podstatě ojedinělé případy odkázala na nejbližší pravoslavnou náboženskou obec (tj. vídeňskou), neboť neměla k dispozici jinou alternativu. Argumentaci týkající se Podkarpatské Rusi pak zpochybňovali tvrzeními, že sremsko-karlovická metropole

¹³⁷ JANIČ, M. *Миссия Сербской Православной Церкви*, s. 111.

¹³⁸ Srov. GRIGORIČ, Vladimír. *Pravoslavná církev v Republice československé*. Praha: V. Čerych, 1926, s. 95–96.

vznikla pro potřeby organizace pravoslavných Srbů v Uhrách. Tvrdili, že zákon z roku 1868 problematiku jurisdikčních práv této metropole ve vztahu k pravoslavným Rusínům (Karpatorusům) neřešil. Tím více, že po přijetí tzv. Užhorodské unie v roce 1646 pravoslavně věřící oficiálně, právně neexistovali a nedisponovali ani vlastními církevními strukturami. Prohlašovali, že od vydání listiny patriarchy Antonia IV. (?–1397) ze 14. srpna 1391 pravoslavní žijící na karpatoruském teritoriu spadali pod jurisdikci cařihradského patriarchátu,¹³⁹ který tuto skutečnost naposled potvrdil v roce 1910 ustanovením tehdy volyňského biskupa Antonije (Chrapovickij) tajným exarchou pro podkarpatoruské pravoslavné.

Na první pohled je zřejmé, že spor o jurisdikci nad pravoslavnou komunitou v Československu byl střetem dvou protichůdných názorů. Existovaly dvě neslučitelné pravdy. Zdůvodnění nároků postrádala prvky kompatibility, které by dávaly naději na dosažení kompromisního východiska. Vznikla hra s nulovým součtem, kdy profit jednoho přinášel porážku druhému. Úspěch mohl být jen Pyrrhovým vítězstvím.

POKUSY JURISDIKČNÍ ROZKOL VYŘEŠIT

Je zcela přirozené, že nikdo ze zainteresovaných ze vzniku jurisdikčního problému v pravoslavném hnutí v Československu, který se vyhroutil v polovině roku 1923 a rozvinul v hluboký rozkol, neměl radost. Hledal se viník, ale současně také cesty k jeho odstranění. Zatímco v prvním případě formulace závěrů nedělala velké potíže a původci konfliktu byli nalezeni rychle – prosrbská strana označovala za hlavního provinilce arcibiskupa Sawatije (Vrabec), neboť chirotonií v Cařihradu vnesl do českého prostředí novou, druhou jurisdikci proti srbské, ukotvené v českém pravoslavném prostředí nejméně od roku 1897, odpůrci Srbů viděli původce v biskupu Gorazdovi (Pavlík), který místo klidného jednání a hledání konsenzu, když ho odmítli přijmout do České náboženské obce pravoslavné, reagoval ostrými útoky v tisku jak na muže stojící v čele pražského pravoslavného arcibiskupství, tak na cařihradský patriarchát – v případě likvidace roztržky to tak snadné nebylo.

Zpočátku převládalo mínění, že se vlastně ani o nějaký zásadní konflikt nejedná.

Pokud nahlédneme do zahraničí, Srbové byli přesvědčeni, že jde o nedorozumění, které se vysvětlí, a Srbské pravoslavné církvi se uvolní cesta k výkonu jejich práv a povinností na československém území, na jejímž konci měla stát celostátní československá autokefální pravoslavná církev v srbské jurisdikci. Vznik problému si

---

¹³⁹ NA Praha, f. MŠNO, sig. 47 VII, kart. 3908, spis č. j. 88 027/26 – analýza skupiny expertů kolem prof. JUDr. Kamila Henna (1861–1928).

vysvětlovali tím, že patriarcha Meletios IV. (Metaxakis), když proklamoval převzetí jurisdikce v geograficky vzdálené zemi, nebyl v obraze, neměl dostatek informací, a proto vydání tomosu pro české pravoslavné vnímali jako omyl člověka nacházejícího se v důsledku války a politických i osobních rozporů v podstatě v izolaci. Tomuto názoru přitakávaly hlasy pocházející z českého prosrbsky vystupujícího prostředí, tvrdící, že patriarcha byl předáky České náboženské obce pravoslavné záměrně oklamán, a nepravdivými údaji dokonce podveden. Cařihradský patriarchát zůstal v klidu, nebyl si vědom nějakých chybných kroků, Bělehradu vysvětloval, že postupoval na základě kanonického práva a Srbové nepřistupují k otázce jurisdikce v Československu správně.

Iluze panující na srbské straně o možnosti problém jurisdikce vyřešit rychle se záhy rozplynuly. Jak okamžitá bělehradsko-cařihradská jednání, nepostrádající víru ve schopnost partnera přesvědčit o svých nárocích a ambicích, tak také pokusy o urovnání konfliktu v dalších letech, mezi nimiž nechyběl pokus přenést problém na mezinárodní pravoslavnou platformu, nebo intervence a mise z českého prostředí (například zprostředkující snahy továrníka Vladislava Čerycha) ukázaly, že postoje obou stran jsou neměnné. Nikdo nechtěl ustoupit. Po smrti patriarchy Meletia (Metaxakis) jeho nástupci sice původní postoje zčásti revidovali, avšak oficiální stanovisko ekumenického patriarchátu, bez ohledu na skutečnost, kdo stál v jeho čele, zůstalo ve své podstatě pevné a nezvratné. Na věci nic nezměnila ani inspekční cesta metropolitů z Amasie a exarchy střední Evropy Germanose (Karavangelis, 1866–1935) do Československa v roce 1927. Řešení sporu o jurisdikci na mezinárodní rovině zamrzlo. Stalo se slepou uličkou.

Arcibiskup Sawatij (Vrabec) – na snímku vlevo – poznamenal dějiny českého meziválečného pravoslaví jako jeho vůdčí postava společně s biskupem Gorazdem nejvýznamněji.
Zdroj: Národní archiv Praha.

Pokud jde o domácí scénu, jurisdikčnímu zápasu v českém prostředí, probíhajícímu v letech 1924 a 1925 mezi stoupenci srbské a cařihradské jurisdikce v čele s biskupem Gorazdem (Pavlík) a arcibiskupem Sawatijem (Vrabec), vtiskla hlavní rysy Srbská pravoslavná církev. Jak jsme už uvedli, věřila v rychlou dohodu s cařihradským patriarchátem. Spoléhalo především na výměnu osob v jeho čele a na přenesení kauzy na mezinárodní půdu. Jakmile však dospěla k závěru, že tímto způsobem si jurisdikci nevyvymůže, začala hledat jiné možnosti. O váze, jakou této záležitosti přikládala, svědčí nejen skutečnost, že východisko ze situace na sklonku roku 1923 hledal její sabor, ale také fakt, že do řešení jurisdikce jako primárně vnitrocírkevní otázky neváhala zapojit i státní administrativu a politické kruhy, a to jak na vnitropolitické, tak zahraničněpolitické rovině. Sabor projednal nejen strategii, ale také taktiku postupu a po diskusích nakonec celkem logicky vložil řešení otázky do rukou svého člena a delegáta pro Československo, biskupa Dositeje (Vasić). Důvěřoval nejen jeho organizačním schopnostem a nadání pro vedení diplomatických jednání, ale také zkušenostem, znalosti prostředí a kontaktům, které získal v zemi malodohodového spojence Království SHS v rámci své pravoslavné mise.

DOSITEJŮV PLÁN

Počáteční etapa řešení jurisdikčního problému v českém prostředí je proto spjata zejména s postavou biskupa Dositeje (Vasić). S čím přišel, co navrhoval a jak chtěl krizi řešit? Podobu biskupova konceptu ovlivnila skutečnost, že vznikala v hektickém prostředí spolupráce srbských světských politiků a církevních činitelů. Návrh ležel v podstatě na dvou pilířích.

První klíčový bod Dositejova plánu směřoval k právnímu ukotvení srbského nároku na jurisdikci nad pravoslavnými v Československu. Biskup doporučil uzavřít mezi Československem a Královstvím SHS mezistátní dohodu o exkluzivních jurisdikčních právech Srbské pravoslavné církve na území Československé republiky. Československé státní orgány dají všem pravoslavným subjektům v zemi na výběr: buď přejdou do jurisdikce Srbské pravoslavné církve, neboť jurisdikční práva jiné autokefální pravoslavné církve na území státu nejsou platná, nebo budou mocensky potlačeny. Smlouva pochopitelně reflektovala jurisdikci cařihradského patriarchátu. Represivní část nařízení vycházela vstříc přání Srbů vypovědět z Československa ruského biskupa Venjamina (Fedčenkova). Vadilo jim, že tento emigrant, jak ještě uslyšíme, pomáhal na Podkarpatské Rusi organizovat pravoslavné hnutí v intencích pražského pravoslavného arcibiskupství (v jurisdikci ekumenického patriarchátu) a objektivně tím negoval stejné úsilí biskupa Dositeje (Vasić), garantované však Srbskou pravoslavnou církví.

Druhá část biskupova plánu iniciovala obnovu jednání mezi vůdci obou českých pravoslavných frakcí s cílem vytvořit silnou organizační jednotku na bázi České

náboženské obce pravoslavné. Rozkol měly likvidovat dvě žádosti arcibiskupa Sawatije (Vrabec). Nejprve se obrátí na cařihradský patriarchát a bude chtít vydání propouštěcího listu z jeho jurisdikce a potom pošle bělehradskému patriarchátu prosbu o přijetí do srbské jurisdikce. Srbská pravoslavná církev následně českým pravoslavným vysvětlí třetího biskupa a celou komunitu bude provázet na cestě ke vzniku standardní autokefální pravoslavné církve. Metropolitou se stane arcibiskup Sawatij (Vrabec), zatímco biskup Gorazd (Pavlík), tehdy stále ještě příslušník Církve československé, převezme vedení pravoslavné eparchie na Moravě.

Nelze zastírat, že dojmy z Dositejova projektu byly v českém prostředí smíšené. Na jedné straně, v prosrbsky naladěných kruzích, vyvolal projekt euforii, neboť se jevil jako nalezení přímočarého a razantního postupu spojeného s šancí na rychlou proveditelnost. Na druhé straně, mezi stoupenci cařihradské jurisdikce a ve státní administrativě, však pozorujeme spíše rozpaky. Všichni si přáli konsolidaci pravoslavného hnutí, avšak plán sliboval prosazení jediné jurisdikce nejen dohodou vzešlou z jednání, ale také nátlakovými prostředky. Komě toho státní správa tehdy váhala připustit silnější vliv zahraničí na domácí poměry. Jurisdikční závislost českých pravoslavných na cizině chápala a akceptovala, ovšem vždy ji spojovala s okamžitým udělením autokefality interpretované jako získání plné samostatnosti a nezávislosti na zahraničí.

Nyní se podíváme na realizaci Dositejova plánu v jeho první dimenzi, která řešila ukotvení jurisdikce Srbské pravoslavné církve v československém právním řádu smluvní cestou. Jeho obsah se stal 12. ledna 1924 předmětem jednání ministra zahraničí Edvarda Beneše, v záležitostech pravoslaví málo orientovaného, a srbského ministra kultu, pravoslavného kněze Vojislava Janiče¹⁴⁰ při příležitosti summitu Malé dohody v Bělehradu. Výsledkem jejich rozhovorů bylo podepsání dohody o řešení některých církevních otázek mezi Československem a Královstvím SHS. Smluvní článek, jímž by československá strana výslovně deklarovala uznání jurisdikce Srbské pravoslavné církve nad pravoslavnou komunitou v Československu, nebo se zavázala ji na svém území nařídít jako výlučnou jurisdikci, v textu smlouvy absentuje. Tužbu Srbů přerušit všechny styky s cařihradským patriarchátem, tedy vypovězení biskupa Venjamina (Fedčenkov), Beneš akceptoval a vydal k tomu příslušné pokyny. Obě strany se zavázaly podpořit jednání ke sjednocení obou pravoslavných proudů, v jejichž rámci vyřeší i problematiku jurisdikce tak, aby v budoucnu vznikla

¹⁴⁰ MAREK, P. *Obtížný cizinec*, s. 149–150; RADÍČ, Radmila. Srpska pravoslavna crkva i pravoslavlje u Čehoslovačkoj. In: *Tokovi istorije*, 1997, č. 1–2, s. 102.

v Československu jednotná pravoslavná církev, které, po splnění všech podmínek, Srbská pravoslavná církev udělí autokefální statut.

Vzhledem k tomu, že československá strana se následkem názorového rozštěpení elit, v nichž byli stoupenci jak bělehradského, tak cařihradského patriarchátu, ve věci jurisdikce k uznání srbské jurisdikce neodhodlala, je formulace uvedená na konci předchozího odstavce důležitá. Srbové si ji totiž, stejně jako celou smlouvu, vyhodnotili jako akt uznání svých jurisdikčních práv v Československu a očekávali, že smluvní partner se bude podle toho chovat. Ve skutečnosti se kompetentní lidé na pražském ministerstvu školství a národní osvěty o obsahu dohody dovídali více z tisku než z příslušného úřadu a smlouva zapadla. Nikdy nebyla ani ratifikována a zůstala pouze resortní úmluvou mezi signatáři o řešení aktuálních problémů vzniklých v církevní sféře. Důsledky diametrálně odlišného postoje signatářů k bělehradské smlouvě z ledna 1924, s ohledem na skutečnost, že na vzniku Dositejova plánu se podílely a do jeho realizace vstupovaly politické elity Království SHS a také jejich československé protějšky, na sebe nenechaly dlouho čekat. Rozčarování nejenže zasáhlo církevní prostředí, ale nervozitu vidíme i v politické oblasti. Krach dohody vyvolal mezi malodohodovými spojenci politické napětí, které se promítlo do vzniku „srbsko-československé tiskové války“. Krajně nespokojené srbské církevní a politické kruhy iniciovaly rozsáhlou a pro Československo nepřijemnou tiskovou kampaň, která směřovala zejména proti ministru zahraničí Benešovi jako garantovi lednové smlouvy. Jejím cílem bylo nejen vynutit si ratifikaci dohody a smluvních článků v podobě, jak si je srbská strana vykládala, ale zejména vyvinout na Československo tlak, aby v zemi uznal nároky Srbské pravoslavné církve na jurisdikci.

Na překážky narážely i snahy tvořící druhou dimenzi Dositejova plánu, tj. pokusy o vyřešení problému jurisdikce na úrovni jednání vůdčích představitelů pravoslavného hnutí v Československu. Ochota biskupů Sawatije i Gorazda zasednout k jednacímu stolu kopírovala dráhu houpačky. Stále k sobě nemohli najít cestu a měli k partnerovi výhrady. Arcibiskup Sawatij (Vrabec), na rozdíl od biskupa Gorazda (Pavlík), ostražitě přijímal také fakt, že do církevního prostředí vstoupila světská státní administrativa, která byla pod silným tlakem československých i jihoslovenských politických kruhů.

Za jistý mezník na tomto poli považujeme období pozdního jara 1924. Československá státní správa dala jednoznačně najevo, že pokus o prosazení srbské jurisdikce na území Československa smluvními prostředky na mezistátní úrovni je slepou uličkou. Srbská pravoslavná církev na tuto skutečnost reagovala poměrně pružně. Dne 20. května 1924 její sabor uložil biskupu Dositejovi (Vasić) úkol provést sjednocení pravoslavné frakce v Církvi československé s Českou náboženskou obcí pravoslavnou do jedné organizace a arcibiskupa Sawatije přesvědčit, aby se vzdal cařihradské jurisdikce a přešel do srbské. Tím bude jurisdikční problém vyřešen.

Pokud by však tento návrh odmítl, Srbská pravoslavná církev bude na svou jurisdikci v českých zemích rezignovat za podmínky, že patriarchát v Cařihradu církvi vzniklé v tomto prostoru okamžitě udělí autokefální statut. Biskup Gorazd od ní obdrží propouštěcí list. Naopak na Podkarpatské Rusi, kde jsou její jurisdikční nároky nesporné, vytvoří ve své režii a jurisdikci druhou pravoslavnou církev v Československu, jíž udělí autokefalitu, jakmile se jí podaří organizačně vybudovat.¹⁴¹

Když se po řadě peripetií biskupové Dositej (Vasić) a Gorazd (Pavlík) 29. července 1924 sešli v Praze pod patronátem ministerstva školství s arcibiskupem Sawatijem (Vrabec), aby konečně roztřeli gordický uzel sporu, výsledky jejich dohody vyvolaly zklamání. Arcibiskup Sawatij návrh na rozvázání jurisdikčního svazku s Cařihradem odmítl, a tak za jediné pozitivum lze označit dohodu o sjednocení obou pravoslavných proudů do České náboženské obce pravoslavné s výhradou skutečnosti, že každá z frakcí si ponechá svou dosavadní jurisdikční orientaci. Zbourání tohoto jurisdikčního „dvojdomku“ měly zajistit žádosti arcibiskupa Sawatije (Vrabec) do Cařihradu a biskupa Gorazda (Pavlík) do Bělehradu o vydání propouštěcího listu. Rozhodnutí o jurisdikční orientaci České náboženské obce pravoslavné, resp. pravoslavného hnutí v Československé republice tím účastníci schůzky vložili opět do rukou obou patriarchátů.

GORAZDŮV PLÁN?

Pokus o vyřešení jurisdikčního problému v Československu na základě Dositejova plánu se nezdařil. Pokud nebudeme zdůrazňovat chyby při přípravě bělehradského jednání a následně při realizaci dohody, pak jsme přesvědčeni o tom, že jednou z velkých slabin byla přece jen určitá jednostrannost návrhu formulovaného saborem. Předpokládal totiž přijetí jurisdikce Srbské pravoslavné církve na základě Sawatijova ústupku. Tím, kdo měl rezignovat na svá práva a postoupit je konkurentovi, byl Cařihrad. Proto arcibiskupův návrh na vytvoření jurisdikčního „dvojdomku“, který byl výstupem z červencových jednání biskupů, lze interpretovat nejen jako dílčí úspěch stoupenců cařihradského patriarchátu, ale také jako pozitivní posun v tom smyslu, že dával jednáním o vyřešení problému přece jen jistou naději. Sjednocený pravoslavný proud totiž mohl nyní na patriarcháty apelovat ze dvou stran a argumentovat poukazy na potřebu upevnění jednoty pravoslaví v zemi a na vytvoření celostátní pravoslavné církve.

---

¹⁴¹ APC Olomouc, f. Matěj Pavlík-Gorazd, kart. Biskup Gorazd, korespondence, srbská církev – instrukce saboru, 20. 5. 1924.

Rozkladění domácích i zahraničních církevních a politických kruhů na přelomu let 1924/1925 znásobil vnitřní vývoj v České náboženské obci pravoslavné. Zformování jednotné pravoslavné církve nebylo *de facto* dílem svobodného a uvědomělého rozhodnutí vůdců netříštit síly a konečně vytvořit prostor také pro rozvíjení všeho, co by sloužilo k uspokojení duchovních potřeb věřících, ale produktem z jedné strany pragmatismu a z druhé strany politických tlaků. Tyto skutečnosti celkem pochopitelně výrazně poznamenaly vnitřní poměry v organizaci. Sešli se tu věřící, kteří prošli diametrálně odlišným duchovním vývojem a měli také rozdílné zkušenosti a představy o církevním životě. Spolupráce vázla. Atmosféru ovlivňovaly předsudky, rozdílné názory a osobní animozity. Situaci zhoršovaly nejasnosti kolem přesvědčování (opětovné, druhé přijetí svátosti kněžství) kněží a administrativy související s přijímáním věřících do církve. Pražskému vedení se také nepodařilo včas vyřešit problémy spojené s integrací moravských náboženských obcí. Organizační struktury Církve československé a České náboženské obce pravoslavné byly odlišné. Věřící žijící na Moravě tvořili po fúzi absolutní většinu členů České náboženské obce pravoslavné, přičemž jejich vliv na chod organizace v ústředí v Praze byl minimální. Chyběly finanční prostředky. Mnohá rozhodnutí předáků vyvolávala kontroverze. Oba biskupové podle dohody sice kontakty se svými patriarcháty navázali, avšak dodnes se spekuluje o tom, o co je vlastně požádali, neboť propouštěcí list neobdržel ani jeden z nich. Situace dospěla tak daleko, že právě v důsledku absence tohoto dokumentu arcibiskup Sawatij (Vrabec) odmítl biskupa Gorazda (Pavlík) přijmout za řádného člena České náboženské obce pravoslavné. Ten, znechucen poměry, 19. ledna 1925 rezignoval na roli vůdce moravsko-slezské eparchiální rady a oficiálně si vzal zdravotní dovolenou. Ve skutečnosti se však stáhl do ústraní.

Je nepochybné, že Česká náboženská obec pravoslavná se v první polovině roku 1925 ocitla ve vážné vnitřní krizi. Byla vyvolána relativně dlouhodobější nespokojeností členů obce se způsobem, jak ji řídil Miloš Červinka. Promítaly se do ní tendence k nápravě některých zásadních přehmatů, jichž se předseda obce dopustil při přeměně Československé obce pravoslavné na Českou náboženskou obec pravoslavnou. Odrážela těžkosti soužití v církvi vyplývající ze srážky odlišných vizí budoucnosti pravoslaví v zemi a ambic vůdcích činitelů.

Krize nejen ohrožovala funkčnost organizace, ale dokonce podlamovala její existenční základy. Stala se pověstnou poslední kapkou, jíž přetekla trpělivost v kruzích řešících problematiku pravoslaví v zemi a nesoucích za ni odpovědnost, a vyslala impuls k novému pokusu o vyřešení jurisdikčního problému. Zatímco experiment v srbské režii ztotožněný s Dositejovým plánem preferujícím vyjednávání ztroskotal, vize řešení zformulovaná v českém prostředí vsadila na razanci. Její filozofie byla jednoduchá: hlavním viníkem nezdarů při hledání východisek z problémů pravoslaví je arcibiskup Sawatij (Vrabec) a okruh jeho spolupracovníků; vytlačení Sawatije

a jeho skupiny z pravoslavného hnutí ztratí cařihradský patriarchát v Československu nositele své jurisdikce a ta automaticky zanikne; v zemi bude platit pouze jurisdikce Srbské pravoslavné církve garantovaná státem.

Hlavní rysy plánu na vyřešení krize v České náboženské obci pravoslavné vznikly na půdě československé státní administrativy. Nad osobou jeho inspirátora se vznášá otazník. Do života jej uvedlo ministerstvo školství v úzké spolupráci se stoupenci srbské jurisdikce.¹⁴²

Základní fakta jsou známá. Když v dubnu 1925 úřadující předseda České náboženské obce pravoslavné Miloš Červinka odmítl uspořádat volby do vedení organizace s poukazem na nekonsolidovanost církve po fúzi obou proudů, moravští členové si na něj stěžovali na ministerstvu školství a úřad požádali o pomoc, neboť odstranění nepořádků přesahuje možnosti členské základny. Žaloba viděla východisko ze situace v okamžité suspenzi vedení České náboženské obce pravoslavné. Ministerstvo žalobu prověřilo, uznalo její oprávněnost a rozhodlo „přikročiti k řezu většího slohu“.¹⁴³ Vedení obce převzal namísto kancléře a protopresbytera Červinky státní úředník. Byl jím laik, rada zemské politické správy Karel Eichler ve funkci komisaře. Od svých nadřízených dostal úkol připravit svolání všeobecného shromáždění České náboženské obce pravoslavné. Zadání splnil a sjezd proběhl 22. listopadu 1925 v České Třebové za účasti 38 delegátů z náboženských obcí a 11 duchovních. Účastníci zvolili novým předsedou obce bývalého premonstráta, příslušníka Církve československé a ministra Kramářovy vlády všenárodní koalice Isidora Zahradníka¹⁴⁴ a do čela duchovní správy postavili biskupa Gorazda. Shromáždění odmítlo existenci pražského pravoslavného arcibiskupství, distancovalo se od cařihradské jurisdikce a přijalo jurisdikci bělehradského patriarchátu. Arcibiskup Sawatij (Vrabec) i dosud hlavní hybná síla všech domácích aktivit stoupenců cařihradské jurisdikce, Miloš Červinka, byli z České náboženské obce pravoslavné exkomunikováni. Samotného českotřebovského sjezdu se osobně nezúčastnili, neboť chování státní administrativy v kauze voleb považovali za protiprávní. Jejich stoupenci nedostali k účasti na shromáždění od hlavního organizátora mandát. Biskup Gorazd (Pavlík) o příčinách, průběhu a výsledcích jednání neprodleně informoval synod Srbské pravoslavné

¹⁴² MAREK, P. *Biskup Gorazd*, s. 340–343.

¹⁴³ NA Praha, f. MŠNO, sig. 47 VII, k. 3910 – vyjádření k č. j. 57387/25 ze 7. 5. 1925.

¹⁴⁴ MAREK, Pavel. Kněz u zrodu republiky. Isidor Zahradník. In: ZÍDEK, Petr a kol.: *Budovatelé státu. Příběhy osobností, které ovlivnily vznik Československa*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2018, s. 26–30.

církve.¹⁴⁵ Státní administrativa následně změny ve vedení České náboženské obce pravoslavné schválila a deklarovala souhlas s přijetím jurisdikce Srbské pravoslavné církve nad pravoslavnou církví v Československu.

Účastníci všeobecného shromáždění České náboženské obce pravoslavné v České Třebové, 22. listopadu 1925. Zdroj: APC Olomouc.

TEČKA ZA SPOREM O JURISDIKCI?

Plán řešení krize v České náboženské obci pravoslavné byl koncipován jako tečka za sporem o jurisdikci. Nároky cařihradského patriarchátu chtěl anulovat cestou *via facti* – kde není subjekt požadující kanonickou záštitu, tam nemohou platit práva jejich poskytovatele. Nemůžeme se ubránit konstatování, že obdobně, jako tomu bylo v případě Dositejova plánu, i tento projekt ukrýval kus naivity. Jeho tvůrce zřejmě předpokládal, že věřící pravoslavné církve, klonící se k cařihradskému patriarchátu, rezignují na svou jurisdikci na základě rozhodnutí státní administrativy. Přitom tomos patriarchy Meletia IV. (Metaxakis) o zřízení pražského arcibiskupství nebyl zrušen. Závazky a povinnosti arcibiskupa Sawatije (Vrabec) vyplývající z jeho

---

¹⁴⁵ APC Olomouc, f. Matěj Pavlík-Gorazd, k. Korespondence se srbskou církví – koncept dopisu ze 17. 11./1. 12. 1925, česky a srbsky.

chirotonie zůstaly nadále v platnosti. Zakladatelé České náboženské obce pravoslavné novou realitu v pravoslavné církvi nepřijali. Úsilí arcibiskupa Sawatije (Vrabec) o rehabilitaci a emancipaci můžeme sledovat až do roku 1941. Nebylo však úspěšné vlastně až do konce jeho života. Sawatijovská frakce se ocitla na vedlejší koleji v pozici poloilegální organizace.

Spor o jurisdikci v pravoslavném hnutí v Československu byl sice formálně vyřešen, ovšem za cenu hluboké roztržky mezi pravoslavnými. Při troše zjednodušení musíme konstatovat, že dříve, než se podařilo tuto církevní komunitu stmelit do jednoho proudu, došlo k novému, tentokrát kvalitativně odlišnému rozštěpení, které poznamenalo dějiny pravoslaví v zemi až na práh druhé poloviny 20. století. Jeho stopy jsou patrné v pravoslavné církvi v českých zemích a na Slovensku dodnes. Idea společné práce ve prospěch pravoslaví byla odsunuta na vedlejší kolej.

PROBLÉM JURISDIKCE NA PODKARPATSKÉ RUSI

Zápas o jurisdikci má také svou podkarpatoruskou dimenzi. Podle tomosu patriarchy Meletia IV. (Metaxakis) vznikly na území Československa tři eparchie: pražská, moravská a podkarpatská. Souhlasíme s tvrzením otce Atanasia Pekara (1922–2011), že zmíněné církevní provincie vznikly pouze na papíře a oficiálně neexistovaly,¹⁴⁶ alespoň poslední dvě. V zájmu naplnění obsahu tomosu z 6. března 1923 a rozšíření svého kanonického vlivu na území Podkarpatské Rusi si sem arcibiskup Sawatij (Vrabec) pozval jako svého zástupce a pomocníka sevastopolského biskupa Venjamina (Fedčenkov) žijícího v emigraci v Království SHS. Jeho příchod do země na podzim 1923 měl u místního zakarpatského duchovenstva příznivou odezvu. Biskupu Venjaminovi se podařilo během krátké doby získat na svou stranu poměrně velké množství kněží hlásících se k jurisdikci Srbské pravoslavné církve.¹⁴⁷

¹⁴⁶ ПЕКАР, Атанасій, ЧСВВ. *Нариси історії церкви Закарпаття*. Т 1. Ієрархічне оформлення. Рим – Львів: Місіонер, 1997, s. 116.

¹⁴⁷ ДАНИЛЕЦЬ, Юрій. Архієпископ Савватій (Врабець) та православна церква на Підкарпатській Русі в 20-30-х рр. ХХ ст. In: *Науковий вісник*. Вип. 3. Ужгород: Ужгородська Українська богословська академія ім. св. Кирила та Мефодія – Карпатський університет ім. А. Волошина, 2006, s. 30.

Obsah

Úvodem	7
1. Etablování pravoslavné církve v Československu	11
1.1 Průnik pravoslaví do českých zemí (Pavel Marek)	11
1.1.1 Dva prameny českého pravoslaví	12
1.1.2 Aktivity Miloše Červinky	12
Přípravy k založení církve: Československá obec pravoslavná	15
Založení církve: Česká náboženská obec pravoslavná	23
Projekt jednotné pravoslavné církve	25
Ustavení pražského arcibiskupství	29
1.1.3 Pravoslavní na půdě Církve československé	31
Vize Církve československé pravoslavné	33
K historii Církve československé pravoslavné	38
Cesta do České náboženské obce pravoslavné	42
1.2 Oživení pravoslaví na Podkarpatské Rusi před první světovou válkou (Jurij Danilec)	47
2. Dositejova československá mise	55
2.1 Biskupovo působení v českých zemích (Pavel Marek)	55
2.2 Biskupovo působení na Podkarpatské Rusi (Jurij Danilec)	64
3. Problém jurisdikčního rozkolu a pokusy o jeho vyřešení	81
Neúspěšné snahy o sjednocení hnutí v roce 1923 (Pavel Marek)	81
Jurisdikce jako problém (Pavel Marek)	83
Pokusy jurisdikčního rozkol vyřešit (Pavel Marek)	86
Dositejův plán (Pavel Marek)	88
Gorazdův plán? (Pavel Marek)	91

Tečka za sporem o jurisdikci? (Pavel Marek)	94
Problém jurisdikce na Podkarpatské Rusi (Jurij Danilec)	95
4. Budování české pravoslavné eparchie v letech 1926–1938 (Pavel Marek) ..	111
4.1 Osobnost biskupa Gorazda	113
4.2 Budování církve jako organizační jednotky	117
Úsilí o právní ukotvení církve	117
Úsilí o finanční zajištění církve	119
Kostel do každé náboženské obce	124
4.3 Budování církve jako duchovního společenství	138
Koncept českého pravoslaví	139
Gorazdův koncept v životě eparchie	143
5. Další osudy české pravoslavné eparchie (Pavel Marek)	155
Konec první republiky	155
Nový zápas o jurisdikci	156
Tragický konec eparchie	158
6. Budování podkarpatoruské pravoslavné eparchie (Jurij Danilec)	161
6.1 Správní orgány pravoslavné eparchie	161
Ústředí církve	161
Statut	167
Biskup	172
6.2 Budování náboženských obcí	178
6.3 Sakrální architektura	186
Kostely	186
Stavitel chrámů Vsevolod Kolomackij	194
6.4 Kněží a řeholníci	200
Vzdělávání a výchova nových kněží	200
Výuka náboženství	212
Archimandrita Alexij (Kabaljuk)	215
6.5 Církev v podkarpatoruské společnosti	217
Církevní tisk	217
Vydavatelská práce	223
Výchovná práce eparchie	225
Pravoslavná bratrstva, spolky a společnosti	231

7. Osudy mukačevsko-prešovské eparchie po roce 1938 (Jurij Danilec)	241
8. Pravoslavní na Slovensku (Pavel Marek)	251
9. Ruská pravoslavná emigrace (Pavel Marek)	259
Summary	267
Prameny a literatura	271
Jmenný rejstřík	292